

בנציות בלשון המקרא

Author(s): אהרון מהרשק and אהרן מהרשק

Source:

Beit Mikra: Journal for the Study of the Bible and Its World /

בית מקרא: כתב-עת לחקר המקרא ועולמו

כרך חוברת א (תשרי-כסלו תשל"ו), pp. 146-151

Published by: Bialik Institute, Jerusalem / מוסד ביאליק, ירושלים

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/23503512>

Accessed: 20-05-2019 17:27 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Bialik Institute, Jerusalem / מוסד ביאליק, ירושלים is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Beit Mikra: Journal for the Study of the Bible and Its World* / בית מקרא: כתב-עת לחקר המקרא ועולמו.

JSTOR

<https://www.jstor.org>

בעיות בלשון המקרא

מאת

אהרן מהרשק

I שיתופי משמעויות באותיות היחס ב' ... ו-ל' ... (או "אל")
ר' הרקמה שער ו' 1-2

לא אכנס לפלפולים לשוניים ואביא דוגמאות:

א. בראשית כ"ג, יט: שם כ"ה, ט: "ויקברו אותו ... אֶל מערת המכפלה" – במשמעות "במערת". שם מ"ט, כט: "קברו אותי ... אֶל המערה אשר בשדה ...". שם, שם, ל': "במערה אשר בשדה" ...; שם נ', יג: "ויקברו אותו במערת שדה המכפלה ...".

ב. במדבר י"ב, ב: "הרק אך בְּמִשָּׁה דבר ה' הלא גם בנו דבר!" "במשה" – במשמעות "אֶל משה" כמו שבא בכל התורה; "בנו" – במשמעות "אלינו" ("לנו").

ג. ישעיהו נ"ד, ז: "בְּרִנָּע קטן עזבתיך" – במשמעות "לְרִנָּע קטן", כמו שנאמר בפסוק שאחריו: הסתרת פני רגע ממך, ובחסד עולם רחמתיך".

ד. תהלים ס"ח, ה: "שירו לאלהים, זמרו שמו, סלו לרכב בערבות, בְּיָה שמו, ועלזו לפניו". כל הפסוק בא ביחס שאליו: ל-ה', רק "בְּיָה" בא ביחס שבו: ב-ה', ואינו מובן. ואף שהמפרשים עמלו לבארו, נשארו ביאוריהם דחוקים. הבאור הסביר ביותר יהיה: "ביה שְׁמו" – במשמעות "לְיָה שְׁמו": ז.א. שירו, זמרו ... לנקרא "יה"! ה. קהלת ד', יז: "שְׁמֵר רְגְלֶךָ פְּאֶשֶׁר תִּלְךָ אֶל בֵּית האלוהים וְקָרוֹב לְשִׁמְעַת מִתְּהַבֵּי הַכְּסִילִים זָבַח, כִּי אֵינֶם יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת רָע". – ברור שאין לחשוב לחיסרון ולגוֹף בשם כסיל את מי שאינו יודע לעשות רע: ואדרבה משבחים את אוהבי ה' בזה ש"שנאו רע" (תהלים צ"ז, י). הפסוק יבואר כהלכתו, כשנבאר "לַעֲשׂוֹת רע"

1 בישעיה כ"ו, ד: "בטחו בה' עדי עד ... כי ביה ה' צור עולמים" – שם בא ביחס שבו, ואחרי "ביה ה'" ... יש להוסיף במחשבה – "נמצא" צור (מחסה) עולמים, ומקביל ל"עדי עד" של ראש הפסוק.

2 ר' ספר "הרקמה" לר' יונה אבן גנת העוסק בעיקרו בשימוש הלשון. שם בשער ו' מביא דגמאות רבות, ש"ל" השימוש בא במקום "ב". אבל נודמן שהראיות, שאני מביא פה ושהן משכנעות ביותר – לא הביא. גם כאן לא הזכיר מקומות, שה"ב" בא במקומות, שרגיל להיות "ל".

במשמעות "בעשות רע" – זאת אומרת – בעשות(ם) רע. הכסילים, החושבים שהעיקר בבקראם את בית ה', לתת זבחים הרבה, ואינם קרבים לשמוע את דברי הכהנים והזקנים ביראת ה' (ראה דברים ל"א, יב: "הקהל את העם ... למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה'") – ובכן נשארים כסילים (בערים) ואינם יודעים מה רע בעיני ה' ואינם נוהרים מזה.³

ו. כידוע, לשון המשנה יותר מדוייקת מלשון המקרא, אבל מצאנו גם שם "ל" ... במשמעות "ב" – ערלה פ"ב מ"ו: "ולמה אמרו כל המחמץ ... להחמיר? – מין במינו". "למה אמרו" – במשמעות "במה אמרו", כדעת כל המפרשים, החל מגדולי הראשונים עד גדולי האחרונים. כנראה שזהו נוסח של משנה קדומה, בזמן שעוד ערבבו מושגי ב... ו-ל... כמו בבראשית מ"ט, כט (ראה סימן א), ובמשנה לא היו משנים את הנוסח ממה שקיבלוהו, דחייב אדם לומר בלשון רבו. וכן נשארו עוד משניות קדומות בלשון שונה מלשון המשנה הרגילה, הנקראת "לשון חכמים". אבל גם זה מעיד, שאף בימי התנאים הראשונים עוד ערבבו אותיות היחס ב... ו-ל...

ז. יחזקאל ו', ח: "וְהוֹתַרְתִּי בְהִיּוֹת לָכֶם פְּלִיטֵי חֶרֶב" ... מתלבטים בנוסח זה, ויהיה מובן כשנפרש "בהיות לכם" כמו "להיות לכם" ... פליטי חרב בגימטריה ... וזכרו פליטיכם אותי" וגו'.

ח. כתובות פ"א, מ"א: "בתולה נשאת ליום הרביעי, ואלמנה – ליום חמישי" – במשמעות "ביום הרביעי", "ביום החמישי".

II משמעויות הפועל "רגע"

יש מלים חד-משמעיות ויש רב-משמעיות. בין האחרונות יש להבדיל את המשמעויות, שאע"פ שנפרדות זו מזו לפי ניתוח מדעי, אבל יש איזה דמיון ביניהן, המעיד שלכולן מוצא אחד, – לבין אלה, שמושגיהן רחוקים זה מזה לגמרי, שהן ממוצא אחר. על פי רוב אחת מהן, או גם שתיהן מושאלות משפה קרובה אחרת באלה שינויים קלים, ובשפה הנידונה נתמזגו למלה אחת. כדוגמה: רוב מלותיה של אידיש מושאל מגרמנית. יש בגרמנית שתי מילים vor – לפני für – בשביל. שני מושגים. שאין שום דמיון ביניהם. באידיש נתמזגו שתי המילים הגרמניות למלה אחת – פֶאַר, בעלת שתי משמעויות זרות זו לזו לגמרי.

לפועל, "רגע" יש, לפי דעת מפרשי המקרא, שתי משמעויות, שאין ביניהן שייכות ואף נוגדות זו לזו. "רגע" – בדרך כלל – בא במנוחה (פ"ע) אבל יש גם פ"י: "רַגַע הָיָם וַיִּהְיֶמוּ גִלְיָו (ישעיה נ"א, טו; ירמיהו ל"א, ד). לפי הבנתם – מזעזע, בוקע או – גוער בו (זה לפי רד"ק). יש עוד באיוב ז', ה: "עוֹרֵי רַגַע וַיִּמָּאֵס", ומפרשים – זועזע, נבקע.

3 ביאור הפסוק: "שמור רגלך" – בוא בבית ה' ביראת כבוד ואל תפסע אף פסיעה יתירה, אך קרב ("קרוב") – במובן, "קרב" – צווי בתמונת מקור, כמו "זכור את יום השבת" – שמות כ"ח, ח ועוד הרבה) לשמוע (את הנאומים ביראת ה') שזה תשוב מן הזבחים, מפני שאם לא ישמעו וילמדו, לא יידעו בעשותם רע, שעשו זה.

נראה לי שאין לייחס משמעות שונה מן הכלל הרגיל, אלא אם יש בזה הכרח, שאי אפשר בלעדיו; אשר לישעיהו ג"א, טו – כמו שיכולים לומר, ש"ויהמו גליו" בא בסיבת "רוגע", כך יש לומר, ש"ויהמו גליו" מראה באיזו נסיבות ה' מרגיע אותו – אף בעוצם המייתו, כי הוא (ה') השליט המוחלט עליו. וביאור זה גם יותר סביר לפי הקשר שם: ותשכח ה' עשך... ותפחד תמיד... מפני חמת המציק, כאשר כונן להשחית. ואיה חמת המציק! (ברצות ה' נוטל – וכבר נוטל, כוחו ממנו): מהר צעה להפתח... ואנוכי ה' אלהיך רוגע הים ויהמו גליו". הוא מדמה את העמים העריצים המציקים בחמתם, לסערת הים הזועף, כמו בישעיהו י"ז, יב-יד: "הוי עמים רבים, כהמות ימים יהמיון... וגער בו ונס... בטרם בוקר איננו". וכמו שמשקט את זעפת הים, כך הוא משקט את זעפם של אלה, ומשאירם בלי כוח.

ואשר לאיוב ז', ו: "עוזרי רגע וימאס", אנו יכולים לפרש "רוגע" – נח. הנרדף לו: מרגוע – מנוחה. כשהעור בריא ורענן נראית בו ניבה ופריחה, אבל אצלו, "רוגע" – גטל ממנו חיותו – בכלל זה – צבעו ויופיו – וימאס. א"ר' רד"ק שם בשם ר' משה. ש"וימאס" – כמו "ונמס", בתוספת א'. בתהילים נ"ח, ח נאמר: "ימאסו כמו מים יתהלכו למו", ומוסיף רד"ק: "כמו יתמללו" – גשחקו, משרש "מלילות. אם כן – המשמעות באיוב של "וימאס" – התפרק, התפרד לחלקיו אחרי שאבד את חיותו. וייתכן שיש כאן משנה הוראה: וימאס – וימס.

III משמעות הפועל צעה

א. ישעיהו נ"א, יד: "מהר צעה להפתח" – מזה: משמעות "צעה" – אסור או כלוא בכלא (פ"ע).

ב. שם ס"ג, א: "צעה קרב פחו" – כאן הוראה נוגדת לקודם: שעט בגבורה, כולו מביע גבורה וביטחון.

אין המפרשים נוטים לראות כאן שתי משמעויות נוגדות, אלא שתי צורות של פועל דומה

ג. ירמיהו ב', כ: "צעה זנה" "צעה" – יצאנית.

ד. שם מ"ח, יב: "ושלחתי לו צעים וצעהו" וכליו יריקו". – פה צועים – שודדים. משחיתים (פ"י).

במלה זו עסקו גדולי המפרשים, מהקדומים המסורתיים ועד לחדשים.

נאמרו פירושים שונים: טלטל, שוטט, כפוף, שבו. לפי רש"י לפנינו מלה בעלת שתי משמעויות: בירמיהו ב' – מלשון יצוע – משכב; בשאר המקומות – דבר העומד להיות נירוק.

השיטה לפרש בשתי משמעויות, שאין שייכות ביניהן מותרת רק אם אי-אפשר אחרת. המפרשים במשמעות אחת ובהשתלשלויות שונות, אף אם הם סבירים במקום

3א בארמית "נח" – מת בהשאלה – "נת נפשיה".
4 צעים וצעהו. – (בנוסח מקרא מדוייק – צעים וצעהו)

אחד, אינם סבירים במקום שני, או לכל הפחות – הם דחוקים שם, ובכך דרוש למצוא משמעות, שתהיה סבירה בכל המקומות. לכן אני מציע:

צועה – מתלבט, מתחבט, נאבק להשתחרר ממצוקה שנפל בה. על פי רוב – כשמאבקו הוא באין אוניס לזה, בכוחות עצמו. במובן זה היא בישיעה נ"א, יד וברימיה ב', כ (כמו שאפרש שם) זהו פ"ע.

יש שהגדוך מתגבר על מציקו ונוקם בו וחובט אותו – ישעיה ס"ג, א וירמיהו מ"ח, יב. ואז הוא פ"י, ובא בקל ובפיעל; ובא בהשאלה בכלל – לנקמת ה' לעמו, באלה שהרעו לו בחמת נקם ובשמחה לאידו; מידה כנגד מידה.

בירמיהו ב', כ: "את צעה זונה!" יש לפרש – מתלבטת את במצוקתך ואין מוצא, מפני שזנית מאלוהיך. ירמיהו מוכיח את ישראל, שכל הצרות שבאו עליהם – מפני שעזבו את ה' כמו שאמר בפס' כג: "כי רע ומר עזבך את ה'". זהו הלך המחשבה שבכל ספרי הנביאים, כמו שמצאנו בשופטים, ג, ז-ב: "ויעשו הרע בעיני ה'... ומכרם ביד (שוטים)... ויזעקו אל ה'... ויקם להם מושיע" ... והוא אומר (שם) בפסוק כד): "מעולם שברתי עֲלֶיךָ; והבטיחו שלא לחטוא עוד (שם): נתאמרי לא אָעֲבֹד" (ורים – הקרי: "לא אעבור" – על מצוות ה') ולא עמדו בהבטחתם, כאומר (שם): "כי על כל גִּבְעָה גִבְהָה וְתַחַת כָּל עֵץ רִצְּנָן...". מה שעושים שם לא מפורש, כדבר הידוע שהקימו שם במות ובנו מזבחות לאלילים; וגומר: "את צעה – זונה!" כלומר, כי עשית זאת – את במצוקה, הזנית מעם ה'! הנביא מדמה בגידה זו, כדרך הנביאים – לאשה הזונה מעם בעלה.

IV "רהב"

ישעיה נ"א, ט: "עורי, עורי... זרוע ה'... כימי קדם... את היא המִתְחַצְּבֶת רַהֵב, מְחֹלְלֶת תַּנּוּן". בתהילים ע"ד, יג: "שִׁבְרֶתָ רְאִשֵׁי תַנּוּנִים... שם פ"ט, יא: אֶתָּה דְכָאֵתָ כְּחֹלֶל רַהֵב".

לדעת חוקרי או"ה, ונררו אחריהם גם מחכמי חוקרי ישראל המאוחרים, – כי הכוונה על מיתוס הבבלי, שהאל הראשי שלהם – מרדוך – מרודך – גלחם בעת בריאת העולם עם אל נורא, בתמונת מפלצת – דרקון, ניצח אותה ונעשה שליט בעולם. מפרשי ישראל, בעיקר המסורתיים, מפרשים ש"רהב" ו"תנין" – הכוונה על מצרים, שהכה אותה בעת יציאת בני ישראל משם, כי בכינויים הללו נקראת אצל הנביאים: "רַהֵב הֵם שֶׁבֶת" (ישעיה ל', ז) הַנְּי עֲלֶיךָ פְרָעָה... הַתַּנּוּן הַגְּדוֹל" ... (יחזקאל כ"ט, ג). רד"ק (בפירושו בישיעה נ"א, ט) מוסיף עוד את הפסוק בתהילים פ"ז, ד: "אֲזַכִּיר רַהֵב וְכָבֵל... פִּלְשֶׁת נָצַר עִם כּוֹשׁ". שם הכל מודים, שבכינוי "רהב" הוא קורא למצרים, כי שם הוא חושב עמים, ולא – מפלצות-אלים, וחושב את העמים, שלישראל היו מגעים אתם מימים קדומים.

את המלה "רהב" מצאנו כפועל: "יִרְהֲבוּ הַנְּעַר בְּנֵינָן... (ישעיה ג', ה) – במובן יתגאו, יתרברבו. מצאנו אותה כתואר (תהילים מ', ה): "אֲשֶׁרֵי הַנְּבָר אֲשֶׁר שָׁם ה' מְבַטְחוּ וְלֹא פָנָה אֶל רַהֲבִים וְשִׁטֵּי כָּזָב". שם, "רהבים" כתואר נרדף אל "שמי כזב" – אל מדיחים בכזביהם. לפי זה יש לבאר בישיעה ל', ז: וּמְצַרִּים הֶבֶל נְרִיק יַעֲזֹרוּ (נגד

אשור, למרות שמבטיחים) לְכֵן קָרָאתִי (בנבואותי מכבר) רַהֲבָה הֵם שְׁבֹת! – מתגאים עליכם, ואינכם חשובים בעיניהם כבן-ברית חשוב, שצריך לעמוד בהבטחה לו, והיא רק מדוח שוא, וחדלו מהם! לדעתי "שְׁבֹת" משורש שבת – חדל, כמו "יָוִם וְלַיְלָה לֹא יִשְׁבְּתוּ" (בראשית ח', כב) או "כְּבוֹד לְאִישׁ שְׁבֹת מְרִיב" (משלי כ', ג) והוא צווי בתמונת מקור – חדלו! "כמו שאמר (ישעיה ב', כב): "חַדְלוּ לְכֶם מִן הָאָדָם... כִּי כְּמָה נִחָשׁב הוּא!"⁵

בכעסם על מצרים, שהדיחה את ישראל ויהודה למרוד באשור ובבל ולא עמדה בהבטחותיה, שגרמה לגלותם – קראו לה הנביאים בכינוי של גנאי – רהב" וכונוי זה נכנס בשפה, שגם המשורר בתהילים (פ"ו, ד) משתמש בכינוי זה, אף ששם אין זו לשון נויפה.

ביאור זה של רהב בישעיהו נ"א, ט – יש לו סעד מהפסוק שאחריו: "הֲלוֹא אַתָּה הִיא (זרוע ה') הַמְחַרְבֶת יָם... הַשְּׂמָה מֵעַמְקֵי יָם דְּרָךְ לַעֲבֹר גְּאוּלַיִם". וזה ודאי מוסב על יציאת מצרים.

לא אתמה על חוקרים זרים, שביארו את הפסוקים הנ"ל בכוונה למיתוס הבבלי, כי למרות שהם בדרך כלל חוקרים חכמים והגיוניים, אבל כשמוצאים דבר בתנ"ך, שיש למצוא בו איזה רעיון אלילי, נתפשים בו כבשלל רב. מיתוס בבלי זה הוא כולו תפיסה אלילית טהורה, פוליתאיסטית, ייחוס כוח אלוהי ליצורים שונים. ואם הדרקון היה מפלצת נוראה, היה גם אל אדיר – מתחרה גדול למרדוף; ומתגאים בזה שהאחרון ניצח אותו; אבל וזה היא לגמרי לתפיסת היהדות, המונותאיסטית, שאלוהים הוא יחיד לבדו הוא, יוצר הכל ואין לו שום דמות. קווים אלה אנו מוצאים כבר בתורה. לדוגמה (דברים ד', יב): "וַיְדַבֵּר ה' אֲלֵיכֶם... קוֹל דְּבָרִים אֲתֶם שֹׁמְעִים וְתִמְוֶנָה אֵינְכֶם רְאִים. שֶׁם, שֶׁם, טו-ט: "וַנִּשְׁמָרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם, כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל תְּמוּנָה בַיּוֹם דְּבַר ה' אֲלֵיכֶם בְּחֶרֶב... פֶּן תִּשְׁחִיתוּן וַעֲשִׂיתֶם לְכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כָּל סִמָּל...!" ואל לנו לייחס לנביא כישעיהו או כמשורר אלוהי כאסף – ובשעה שעומדים בתפילה, בהשתפכות הנפש לפני ה' הנערץ והגשגב אצלם, – לשלב בה רעיונות המתאימים לאלילות!

אין גם תיקון בזה, שמי מהמפרשים המדעיים המודרניים מבאר, שבניגוד למיתוס הבבלי, המייחס את "הגבורה הגדולה הזאת" למרדוך, מייחסים הם אותה ל-ה'! כי בכל זאת נודף מזה ריח אלילי חריף... לכל היותר – ייתכן לייחס כזאת לאגדה עממית יהודית, לומר שהיא לקוחה מן האגדה הבבלית... אבל בשום אופן – לא לישעיהו ולאסף!

יש אמנם אגדה בתלמוד בבלי – בבא בתרא ע"ד, ע"ב:

"בשעה שביקש הקב"ה לברוא את העולם, אמר לו לשר של ים: "פתח פיך ובלע כל מימות שבעולם". אמר לפניו: "רבש"ע, די שאעמוד בשלי" (גירסת רש"י – "די שאבלע את שלי". שמשמת השר היתה לבלוע את מימי הנחלים הנופלים לים). מיד בעט בו והרגו, שנאמר (איוב כ"ו, יב) "בכוחו רגע הים ובתבונתו מחץ רהב"... שמע מינה, שרו של ים רהב שמו". אגדה זו ייתכן שראשיתה במיתוס הבבלי, אך "יוהדה" –

5 ר' רש"י ומצודות שגם הם מפרשים, "שבת" – חדל, הגם שמפרשים אותו כתואר גנאי למצרים.

שלא מלחמת אלים היתה, אלא עונש ה' לאחד ממשרתיו, שמינה אותו לשרת בים, והמרה את פיו.

אבל גם על כעין זה אומר הרמב"ם (בהקדמה לפירוש המשניות פ"י דסנהדרין) שהמקבלים דברים כאלה כפשוטם "משפילים את חז"ל בתכלית השיפלות", כי את הדברים צריך להבין כלשון השאלה וכמשל וחידה, כמו שנאמר במשלי (א', ו): "להבין משל ומליצה, דברי חכמים וחידותם". ואף רש"י, התמים יותר מן הרמב"ם, גם הוא מבדיל בין פשט לדרש ואגדה. יש שאומר על איזה פסוק: "יש מדרש אגדה כך וכך" ואח"כ אומר: "ולפי פשוטו של המקרא הוא..." (שלא כאגדה ובניגוד לה); או – שמפרש את הפסוק ואומר: "פירשתי לפי פשוטו, ורבותינו דרשו מה שדרשו" ואינו מביאם. באיוב כ"ו, יב. פירש "רהב" כמו בכל מקום – מצרים, ואת האגדה דבבא בתרא לא הזכיר.

6 הערה למשמעות "רהב": מלה זו מוצאים אנו בשני מקומות בבנין הפעיל: בתהלים קל"ח, ג: "... ותעני, תרהבני בנפשי עוז"; בשיר השירים ו', ה: "הסבי עיניך מנגדי, שהם הרהיבוני". גם פה המשמעות דומה לקודמת וכוללת עוד מושגים קרובים לה. בתהלים – תשים בקחי גאון ועוז – בטחון בך! ובשיר השירים – מבטיך ממלאים את נפשי בגאון ואימת הערצה (כמשפט האחרון לפני "הסבי...") – "אימה כנגדלות". "הסבי עיניך..." הוא חרוז מליצי: הן (עיניך) מלאו את נפשי אהבה והערצה על כל גדותיה; וכאילו הוא זקוק להפוגה מעט. כן בערך (שם ב', ו; ג', ה): "השבעתי אתכם... אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ". גם כאן כאילו זקוקה להפוגה, עד שתעכל את העונג המופלג ותוכל לקבל עוד.